

промислового району є часто певна окрема галузь чи визначений сегмент ринку, а у регіональні кластери входять суміжні галузі.

Розгляд транспортних кластерів як систем дозволяє визначити їх цілісність, системність та організованість. При вивченні транспортних кластерів як систем особливу увагу необхідно звернути на взаємодію його складових. Структура це внутрішня організація системи, відображення внутрішнього порядку елементів, що у кінцевому випадку дозволяє виділити суттєві сторони кластеру. Крім того необхідно дослідити внутрішні взаємовідносини і відносини із більш складними системами, що здійснюють вплив на транспортний кластер. Згідно концепції Берталанфі основним при дослідженні транспортного кластеру є вивчення внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків та їх впливу на кінцеву діяльність.

Висновки.

Основними ознаками будь-якої системи є: комплексність та єдність дій, відносини та обмеження, вхід, вихід, процес, зворотній зв'язок. Єдність дій полягає у взаємозв'язках всіх учасників кластеру та взаємообумовленості трьох підсистем: організаційної, технологічної та фінансової, кожна з яких потрібна для сталого розвитку кластеру. Взагалі транспортний кластер включає транспортні підприємства, представників органів місцевої влади і НДІ, для ефективного функціонування якого потрібні сучасний рухомий склад, висококваліфіковані трудові ресурси, законодавча база, координаційно-логістичний центр. Основною системоутворюючою ознакою є підвищення ефективності перевезень пасажирів, оскільки всі учасники об'єдналися у кластер для досягнення цієї спільної мети. Таким чином, кластери це найбільш гнучкі та ефективні структури взаємодії підприємств, в основі яких кооперація та конкуренція і які є системами із певними характеристиками, а отже аналіз всіх взаємозв'язків дозволить виявити особливості їх функціонування.

Література

1. *Войнаренко М.* Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст . – 2000.-№1.-С. 12-15.
2. *Підвищення конкурентоздатності економіки областей заходу та півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів) / Під заг. ред. С.І. Соколенка.* – К.: Логос, 2005.- 495 с.
3. *Сич Є.М., Координаційно-логістичний центр як основа управління потоками кластерів/ Є.М. Сич, І.О. Хоменко // Тези доповідей четвертої міжнародної науково – практичної конференції “Проблеми та перспективи розвитку транспортних систем в умовах реформування залізничного транспорту: управління, економіка і технології” – Сер. “Економіка і управління”. – К.: ДЕДУТ. – 2008. – С.130-131.*
4. *Khomenko I.* Creation process of new organizational and structural formations – transport and economic clusters at the truckers market / I. Khomenko // Тези доповідей п'ятої всеукраїнської науково – практичної конференції “Економіка: сучасні проблеми та перспективи розвитку” (“Economics: Current Affairs and Development Prospects”) 23 березня 2007 р., м. Київ. – С.122-124.
2. *Сич Є.М.* Потенціал розвитку просторово - господарської структури транспортного ринку регіону / Є.М. Сич, І.О. Хоменко // Зб. наук. праць КУЕТТ. – 2005. – Випуск 7. – С.72-83.

УДК 005.25:658.871/878

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

Бай С.І., доктор економічних наук

Римар І.А.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується зростанням виробництва і споживання різноманітних благ, що призводить до збільшення видобутку природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, а як наслідок - погіршення якості життя людей. Пошук шляхів розв'язання даних протиріч, які виникли в більшості своїй внаслідок глобалізації світової економіки, є однією з головних проблем. При цьому відповідальність розглядається як економічна категорія, що обумовлена існуванням ряду законодавчих та нормативних документів, які передбачають прийняття зобов'язань з відшкодування можливої шкоди

природі та суспільству внаслідок економічної діяльності.

З точки зору забруднення навколишнього середовища найбільш шкідливими є такі галузі як добувна, переробна промисловість, сільське господарство. Галузь торгівлі не спричиняє настільки негативний вплив на навколишнє середовища як підприємства добувної, переробної промисловості, сільське господарство. Тому до екологічної відповідальності торговельних підприємств завжди була недостатня увага. В той же час підприємства галузі торгівлі, являючись посередниками між виробником продукції та споживачем цієї продукції, а отже мають значний, недостатньо вивчений потенціал впливати як на екологізацію виробника так і на споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна відповідальність підприємства сьогодні є предметом уваги, як зі сторони вчених – теоретиків, так і зі сторони фахівців – практиків. При цьому, багато з них декларують, що екологічні складові, екологічні аспекти, насамперед екологічна орієнтація, екологічна відповідальність підприємства залишається в «тіні» максимізації прибутку і малопомітні для суспільства. Екологічні аспекти діяльності підприємства висвітлені у працях таких науковців як Галушкіна Т.П [1], Садеків А.А. [2,3,4,5,6,7,8], Савченко О.Ф. [9], Доліна Л.Ф. [10], Мішенін Е.В. [11] та ін.

Мета даної статті вивчити та проаналізувати проблему екологічної відповідальності вітчизняних підприємств торгівлі на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному його розуміння термін «Екологічна відповідальність» означає відповідальність держави, соціуму, людини перед суспільством, теперішнім та майбутнім поколінням людей, перед кожною конкретною людиною та природокористувачем. Екологічна відповідальність виконує три функції: стимулюючу, компенсуючу та превентивну. *Стимулююча функція* проявляється у наявності економічних й правових стимулів, що спонукають охороняти екологічні інтереси; *компенсуюча функція* направлена на відновлення втрат природного середовища у формі натуральної або грошової компенсації; *превентивна функція* примусово діє на поведінку учасників екологічних відносин шляхом застосування мір покарання та стягнення збитків. Екологічна відповідальність має дві форми – економічну та юридичну. *Економічна форма* базується на правомірній діяльності та регулюється економічними методами, перш за все матеріальною зацікавленістю забруднювача екології в скороченні викидів. Вона впливає із загального принципу взаємовідносин суспільства та природи: «забруднювач сплачує». Юридична відповідальність породжується неправомірними діями й регулюється адміністративно-правовими методами. *Еколого – правова відповідальність* – це різновид загальноюридичної відповідальності, що означає обов'язок зазнавати несприятливі наслідки за здійснене екологічне правопорушення відповідно із санкцією порушеної норми права. В цілому ці форми утворюють інститут екологічної відповідальності. *Еколого - економічна відповідальність*, на відміну від юридичної, яка настає по факту правопорушення, виникає по факту нанесення шкоди. Таким чином, *екологічна відповідальність* – це економіко – правовий комплекс, що вміщує у собі норми, відповідні відносини щодо відшкодування та попередження шкоди природному середовищу [12].

Розвиток української економіки, її інтеграція у систему міжнародних відносин вимагають постановки жорстких вимог до екологічної безпеки підприємницької діяльності і її впливу на навколишнє природне середовище. Екологічна відповідальність є однією зі складових соціальної відповідальності підприємства та передбачає охорону здоров'я на робочому місці, збереження здорового середовища мешкання працівників та їх сімей.

Основними принципами екологічної відповідальності підприємства є:

1. Забезпечення екологічної безпеки продукції і технологічних процесів її виробництва повинно будуватися на підставі вітчизняних законів і стандартів, міжнародних екологічних нормативів і вимог, власних стандартів і нормативних документів підприємства і вимог споживача.

2. Відноситися до питань охорони навколишнього середовища як до постійної системи управління господарською діяльністю.

3. Ретельний облік і класифікація джерел впливу на навколишнє середовище складу і обсягу твердих і рідких відходів, викидів в атмосферу є необхідною умовою для вдосконалення природоохоронної діяльності підприємства, планування і реалізації програм і рішень, направлених на підвищення якості навколишнього середовища і екологічної безпеки продукції.

4. Застосування сучасних технологій, нових наукових розробок, знань і досвіду персоналу для ефективнішого використання людської праці, енергетичних і сировинних ресурсів, скорочення рівня відходів виробництва і споживання при розробці і виготовленні продукції.

5. Кожен проект на нове будівництво, розширення, технічне переозброєння не повинен бути допущений до реалізації без позитивного висновку державної екологічної експертизи.

6. Навчати персонал підприємства роботі в системі охорони навколишнього середовища. Регулярно проводити перенавчання.

7. Безперервно удосконалювати систему екологічного управління, постійно знижувати вплив на навколишнє середовище.

8. Створювати умови для відкритої демонстрації екологічної відповідальності підприємства будь-яким зацікавленим сторонам.

9. Послідовно розвивати систему власних екологічних стандартів підприємства. Регулярно узагальнювати і поширювати досвід екологічної діяльності.

10. Важливість турботи про навколишнє середовище, вирішення екологічних проблем повинні завжди враховуватися при взаєминах з постачальниками і споживачами.

11. Підприємства повинні з місцевими органами влади, інститутами громадянського суспільства брати участь в розробці та реалізації проектів охорони навколишнього середовища, сприяння навчанню по програмам здорового способу життя.

Міжнародна організація по стандартизації (ISO) розробила стандарти, які допомагають організаціям дотримуватися активного підходу до вирішення екологічних питань: серія стандартів ISO 14000 з екологічного менеджменту. Основним документом серії стандартів вважається ISO 14001 – «Специфікація і керівництво по використанню систем екологічного менеджменту». Стандарт ISO 14001 може використовуватися в підприємствах різних галузей та може бути адаптований до місцевих вимог і умов. Сертифікація екологічного менеджменту за світовими стандартами ISO 14000 в Україні не дуже розвинута – сьогодні тільки близько десятка українських підприємств отримали відповідний документ.

Екологічна відповідальність підприємства повинна бути закріплена у вигляді документу, який доводиться до відома всіх співробітників організації і є доступним громадськості. Даний документ повинен містити принципи екологічної політики підприємства згідно з екологічними нормативами, в тому числі механізми постійного поліпшення системи екологічного менеджменту і запобігання забрудненню навколишнього середовища.

Згідно із соціологічним дослідженням Київського міжнародного інституту соціології [13], найбільш розповсюдженими практиками екологічної відповідальності підприємств в українському підприємстві є використання альтернативних джерел енергії; контроль кількості відходів та викидів; ефективне використання природних ресурсів та енергії; участь у програмах безпеки навколишнього середовища; інформаційна робота серед персоналу та населення; моніторинг впливу на довкілля; відмова від діяльності, шкідливої для довкілля; використання та поширення «зелених» технологій; уникнення використання генетично модифікованих організмів; зменшення пакування; сертифікація продукції та органічне маркування.

Екологічна відповідальність повинна відповідати масштабу впливу підприємства на навколишнє середовище, що створюється діяльністю, продуктами і послугами підприємства. Найбільш шкідливими для екології є галузі добувної, переробної промисловості, сільське господарство.

Підприємства торгівлі не здійснюють настільки негативний вплив на навколишнє середовище як підприємства добувної, переробної промисловості, сільське господарство. Тому до екологічної відповідальності торговельних підприємств завжди була недостатня увага. В той же час підприємства галузі торгівлі, являючись посередниками між виробником продукції та споживачем цієї продукції, мають можливість впливати як на першого так і на другого. Вплив на екологізацію виробника може проявлятися через не допущення реалізації не екологічної продукції (ГМО, продукція, що не відповідає екологічним стандартам) та підвищення екологічних вимог до продукції (внутрішні вимоги торговельного підприємства за необхідністю можуть перевищувати вимоги прописані законодавством). Більш високі екологічні вимоги торговельних підприємств неодмінно стимулюватимуть постачальників підвищувати екологічність виробленої ними продукції.

В той же час торговельне підприємство може здійснювати ряд заходів щодо виховання в екологічному напрямку свого споживача, шляхом стимулювання продажу більш екологічної продукції, здійснювати інформаційну діяльність серед населення.

І сама операційна діяльність торговельного підприємства України потребує значної екологізації. Широко застосовані на заході, українські підприємства торгівлі в свої більшості ігнорують такі заходи як зменшення пакування, або використання екологічних пакетів, ефективне використання природних ресурсів та енергії, в тому числі використання альтернативних джерел енергії, мінімізація кількості відходів, участь у програмах безпеки навколишнього середовища, інформаційна робота серед персоналу та населення, використання та поширення безпечних для

довкілля технологій, відмова від (або зменшення) реалізації продукції, що містить ГМО, продаж лише сертифікованої продукції, органічне маркування.

Висновки. *Екологічна відповідальність підприємства* означає відповідальність підприємства перед суспільством, теперішнім та майбутнім поколінням людей, перед кожною конкретною людиною. Найбільш розповсюдженими практиками екологічної відповідальності підприємств в українському середовищі та світі є використання альтернативних джерел енергії; контроль кількості відходів та викидів; ефективне використання природних ресурсів та енергії; участь у програмах безпеки навколишнього середовища; інформаційна робота серед персоналу та населення; моніторинг впливу на довкілля; відмова від діяльності, шкідливої для довкілля; використання та поширення «зелених» технологій; уникнення використання генетично модифікованих організмів; зменшення пакування; сертифікація продукції та органічне маркування.

В останні роки актуальним стає питання екологічної відповідальності не лише промислових підприємств та сільського господарств, а й підприємств торгівлі. Основною причиною важливості екологізації торгівлі є особливе місце галузі у структурі народного господарства, а саме посередництво між виробником та споживачем, що дає можливість ПТ впливати як на виробника так і на споживача.

Література

1. *Галушикіна Т.П.* Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) - Одесса: Ин-т проблем рынка и экон.-эколог. иссл.-ний, 2000. - 279 с.;
2. *Садеков А.А.*, Механізми еколого-економічного управління підприємством [Текст] : Автореферат дис. докт. екон. наук. – Донецьк: ДНУ, 2002. – 28с. – 29.01.2003.;
3. *Садеков А.А.* Концепція екологічного менеджменту // Економіка і управління. – 2001. – № 4. – С. 63-68 (0,28 друк.арк.);
4. *Садеков А.А.* Переваги і ризики екологічно орієнтованого управління підприємством // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. пр. – 2001. – Вип. 8. – Ч.І. – С. 97-99 (0,3 друк.арк.).
5. *Садеков А.А.* Стратегія та інструменти реалізації екологічної політики бізнесу // Вісник КНТЕУ. – 2002. – № 1. – С. 87-92 (0,5 друк.арк.);
6. *Садеков А.А.* Особенности формирования экологически приемлемого управления предприятием // Регіональні перспективи. – 2001. – № 5-6. – С. 41-43 (0,47 друк.арк.);
7. *Садеков А.А.* Організація екологічно орієнтованого менеджменту в системі корпоративного управління // Вісник ДонДУЕТ. Серія: економічні науки. – 2001. – № 2(10). – С.64.-69 (0,35 друк.арк.);
8. *Садеков А.А.* Учет экологического фактора в предпринимательских стратегиях // Экономические инновации: Сб. науч. тр. – 2001. – Вып.10. – С. 203-206 (0,2 друк.арк.);
9. *Савченко О.Ф.* Економіко-управлінські проблеми охорони навколишнього природного середовища на підприємствах України: Теорія, методологія, практика. –К.:РВПС НАН України, 2001.-248 с.;
10. *Долина Л.Ф.* Стандартизація та метрологія у сфері охорони довкілля. Ч.1. Основи стандартизації та метрології. - Дніпропетровськ: Континент, 2004. -187 с.;
11. *Мишенин Е.В.* Экономический механизм экологизации производства. - Сумы: НПП «Мрія-1» ЛТД, 1996. - 138 с.;
12. *Шестаков А. В.* Экономика и право: Энциклопедический словарь. М., 2000. ;
13. *Бегма Ю.К.* Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Контент-аналіз фахових іноземних джерел./ Бегма Ю.К., Вінніков О.Ю., Редько О.І.- Київ 2006; - 28 с.

УДК 338.33:67

МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ДИВЕРСИФИКАЦИИ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Боломчук Б.В.

Драгун Н.П., кандидат экономических наук

Постановка проблемы. В программах социально-экономического развития промышленного